

Nagy Szabasztian

Páger Antal, a festőművész

Antal Páger, the Painter

Összefoglalás

2015–2016-ban alkalmam volt meglátogatni Latin-Amerika legnagyobb magyar közösségeit (Argentínában, Uruguayban, Brazíliában és Venezuelában) a Miniszterelnökség által szervezett Mikes Kelemen Program kiküldöttjeként. Nyertes pályázóként lehetőséget kaptam, hogy öt hónap alatt feldolgozzam a Latin-Amerikában található magyar könyvtári-levéltári örökséget. Ez idő alatt találkoztam a Magyarországon csak színészként ismert Páger Antal festményeivel.

Summary

In 2015–2016 I had the chance to visit the largest Hungarian communities in Latin-America (in Argentina, Uruguay, Brazil and Venezuela) with a scholarship from the Mikes Kelemen Programme announced by the Ministry of Public Administration and Justice. As winning applicant I had the opportunity to spend 5 months processing Hungarian library and archival heritage found in Latin-America. During this time I encountered paintings by Páger Antal, who in Hungary is only known as an actor.

-
- „Páger Antal nem volt Magyarországon. Tehát 1949 és 1957 között...
  - Ez nagyon nehéz kérdés... itt nem szeretnék elkalandozni. Hazátlanul kellett élnem.
  - Hol?
  - Amerikában.”

NAGY SZEBASZTIAN, ELTE-BTK történelem–levéltár szakos egyetemi hallgató, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának programkoordinátora (nagy.1010@hotmail.com).

Rideg és feszülten tömör válaszok ezek Páger Antaltól abban az 1986-ban készült életműinterjúban, amelyet Molnár Gál Péternek adott az akkor 87 esztendőös színész.¹ A 2. világháború után Argentínába emigrált színművész élete végéig szinte félve, gondosan elzárkózott a kérdésektől is azokat az éveket illetően, amelyeket dél-amerikai száműzetésében töltött. Hallgatásából következően még az életútjáról, színészetéről megjelent több száz cikk, tucatnyi tanulmány, sőt életrajzi kötet² ellenére is jóformán fehér foltként mered ránk ma is életének e tíz esztendeje. Ezért – noha a színházi és filmközönség mind a mai napig ismeri és elismeri a színészt – szinte valamennyiünk előtt ismeretlen Páger Antal, a festőművész. Jelen értekezés szűk keretein belül és témaköréből adódóan sincs mód Páger színészi életpályájának és magánéletének részletes elemzésére, azonban annak rövid áttekintése nélkül nem érthetjük meg emigrációs éveinek és művészetének miértjeit sem.

Páger Antal, Kossuth-díjas kiváló művész 1899. január 29-én Makón született, és iparoscsaládban nőtt fel. Színészi pályája Székesfehérváron kezdődött az 1. világháború idején, majd kecskeméti (1922–1924), pécsi (1924–1925), nagyvárad (1925–1926) és szegedi (1926–1930) évei után Budapestre kerül. Többek között – a teljesség igénye nélkül – az Andrássy úti, a Belvárosi Színházban és a Vígszínházban való szereplése mellett már 1932-ben megjelenik a *Piri mindent tud* című filmben. Az 1930-as évek derekától karrierje szédületes sebességgel ível felfelé. Páger Antallal 1939 és 1944 között közel negyven filmet forgattak. A 2. világháború évei alatt született filmjei között pedig olyan politikai propagandafilmeket találunk, mint amilyen például a *Dr. Kovács István* (1941), a *Harmincadik* (1942) vagy az *Őrségváltás* (1942) című, a magyar film történetében készült egyetlen antiszemita filmdráma.³ Egyes források szerint⁴ 1944 augusztusában már Marschalkó Lajos *Tiszaeszlár* című kötetének⁵ megfilmesítéséről kezdett egyeztetésekbe, de fellépett az *Egyedül Vagyunk* és a *Magyar Futár* nevű szélső-jobboldali lapok matinéin is.⁶

A színésznek tehát feleségével, Komár Júliával és két kislányával a háború végén menekülnie kellett Magyarországról. Németország és Franciaország érintésével 1948. január 24-én Argentínába érkezett, ahol azután közel kilenc évet töltött. Még 1948 júniusában megalakult Buenos Aires-i lakásán a Magyar Színháztársaság Hajmássy Miklós, Szelezky Zita, Cselle Lajos és Komár Júlia részvételével, ami 1954-ig működött, és adott elő olyan darabokat, mint például Vaszary Jánostól az *Egy nap a világ*, Kerecsendi-Kiss Mártontól az *Első* vagy Gárdonyi Gézától *A bor*.⁷ Az átlagosan havonta egyszer színre kerülő darabok azonban nem jelenthettek biztos megélhetést. Págernek tehát szinte azonnal más bevételi forrás után kellett néznie.

„Azt mondja a feleségem: hát te tanultál festeni valamikor, láttam a nővérednél otthon Makón... Hát te tudsz festeni, fessél! Hát festek... vettem állványt, olajfestéket, berendeztem magamnak a lakásban egy kis műtermet, és festettem, festettem...”⁸ – meséli egy időskori riportjában.

Páger Antal gyerekként valóban ismerkedett a festéssel, sőt hegedülni is tanult. Csizmadiamester apja azonban a művészi hajlamait megértés nélkül fogadta, festőállványát, hegedűjét – gyermeke fején – összetörte, festékeit összetaposta.⁹ Noha Páger ezután, saját bevallása szerint, 45 évig nem vett ecsetet a kezébe, korábbi kisebb

munkái 1945 előttről – ahogyan ez az idézett riportból is kitűnik – maradhattak fenn, ám ezek számáról vagy kvalitásáról pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre. Érdekesség, hogy az 1941-ben bemutatott *Miért?* című filmben ábrándos festőművészt alakít.

Egzakt és részletes adatok arra vonatkozólag a mai napig nincsenek, hogy 1948 és 1956 között pontosan milyen mennyiségben, milyen megrendelőknek, illetve milyen munkákat készíthetett. Katalógus hiányában csak – eladott munkáihoz képest – meglehetősen keveset tudunk képeinek témájáról, csupán egykori folyóiratok méltatásaiból, még élő szemtanúk beszámolóiból és egy-egy felbukkanó festményéből, rajzából következtethetünk művészetére. Tekintve, hogy Páger Antal festményeinek vevőköre a 2. világháború után Latin-Amerikában letelepedő magyarság első generációjából került ki, tehát azokból, akik már 1945 előtt a magyarországi társadalmi élet aktív résztvevői voltak, művészetének tekintélyes része az egykorvult pártolók, vásárlók, gyűjtői kör halálával szétmállott. Az emigráció prominens tagjainak unokái sok esetben magyarul sem beszélnek, így mindaz a tárgyi örökség és emigrációtörténeti forrásanyag – így különösen a magyar nyelvű könyvek, folyóiratok, levéltári anyagok –, amelyek közé Páger Antal festményeit is sorolhatjuk, hihetetlen tendenciával kallódott el az utóbbi években. Ezen művek esetében a helyzetet tovább nehezíti az a tény, hogy Páger művei – kiállítási helyszínei és vevőköre folytán – egész Latin-Amerikában szétszóródtak.

Festését 1950 tavaszán több ízben méltatták a latin-amerikai folyóiratok, így például a Kerecsendi-Kiss Márton és Vörösváry István által kiadott *Magyarok Útja*, amelynek hasábjain részletes, egész oldalas írás jelent meg Páger festését és önkifejezését dicsérve: „Egy önmagába zárt lélek álmodozik a hazai tájról. A gyerekkor világa, mint a felgyújtott asztag, fellobog az argentin messzeségben. Páger Antal otthon van. Járja az alföldi tanyákat, heverészik felvidéki patakok partján, ott áll most is egy töppedt kis parasztház előtt a kerecsendi Fő utcán, szekéren poroszkál a dunántúli falvakban, Erdélyben itatja lovait selymes alkonyattal, és Temesvár környékén lagzik. Páger Antal álmodik. Megmagyarázhatatlan módon varázsolja elő a mélyből a legbonyolultabb paraszti szerszámokat és a hazai táj emberi létezésének minden formagazdagságát. Páger Antal nem fest. Mesél. A múltat meséli, az enyémet, a tiédet, mindnyájunkét.”¹⁰

Páger Antal festő-grafikusként a művészi önkifejezésnek ezt az új lehetőségét kifejlesztve magában, nem csupán anyagi szempontokat vett figyelembe, de legyőzte azokat a nyelvi – és részben politikai – akadályokat is, amelyek a helyi színházi életben való érvényesülést hátráltathatták volna. Az első hónapokban többek között a szomszéd gyerekeken gyakorolta a portréfestészetet – amelytől később el is fordult –, annak sémái helyett sokkal inkább vonzották a gyakran álom- és látomászerű magyarországi zsánerképek, tájképek, paraszti idill, illetve a saját élményeiből táplálkozó vidékárázolás. Az Alföldet, csongrádi falvakat, búzaszentelést, betakarítást, a Fő utcán lépdelő lovakat festi, és valószínűleg a Tiszáról álmodik a La Plata partján horgászva. Festőművészetét a helyi magyarság megbecsülte és nagyvonalúan honorálta – ami nyilvánvalóan Páger korábbi hírnevének is köszönhető volt. Ahogyan Halász Bálint róla szóló tanulmányában olvashatjuk,¹¹ volt önálló tárlata Venezuelában (ahol mintegy

6000 dollár honoráriumban részesült), a São Pauló-i Biennálén 45 képpel szerepelt, Uruguayban egy-egy festményén 200-300 dollárért adott túl, de sok esetben akár egy akvarellért vagy szénrajzért is megkapott 50 dollárt. Kiállításai után gyakran minden tétel elkelt. Buenos Airesben állandó vevőkörrel rendelkezett, műhelyét pedig évekig a *Délamerikai Magyarság* hasábjain hirdette.

Megmaradt festményei közül Dél-Amerikában ismeretes többek között az a négy kép, amely az Uruguayi Magyar Otthon bérhelyiségét és Petőfi-termét díszíti. A két tájképet és két zsánerképet Páger Antal ajándékozta egy előadása után az otthonnak.¹² Latin-amerikai magyar családoknál vagy magyar gyökerű leszármazottaknál, gyűjtők-nél jó eséllyel lappanghatnak különböző Páger-munkák, azonban mind ez ideig csak néhány olyan magánszemély ismert, aki rendelkezik a színész festményeivel. Magyarországi aukciós házak kínálatában egyetlen műve, a *Lovak az erdőben* című kép bukkant fel.¹³ Kiállításon pedig a közelmúltban a Bajor Gizi Színészmúzeum *Szétszórt csillagok* elnevezésű ideiglenes tárlatán találkozhattunk egy rajzával.¹⁴ Budai villájában szintén megtalálhatóak voltak saját festményei, ezeknek halála utáni sorsa, jelenlegi helye ismeretlen. Emigrációs képeinek ritkaságát jellemzi, hogy még a 2015. évi Mikes Kelemen Program idején külön ilyen irányú kutatás dacára sem sikerült a latin-amerikai kiküldöttnek akár egyetlen, kiállításra hazaszállítható vagy megvásárolható darabot találnia.

Tudjuk, hogy Páger Antal haláláig kedvtelésből festett, illetve hogy elvéve 1956 és 1986 között is születtek képei – amelyek valószínűleg jobb sorsra jutottak, mint emigrációban készült munkái –, de az 1948 és 1956 közötti legtermékenyebb, művészetének legkiemelkedőbb és legérdekesebb korszaka egyben sajnos a legismeretlenebb is. Emigrációjának utolsó éveiben a honvágyba, kenyérkereseti gondokba szinte belebe-tegedett, lelkileg összeomlott. Páger 1956 augusztusában – a magyar követséggel folytatott hosszas egyeztetéseket követően – amnesztiával kerülhetett vissza Magyarországra, ahol azután olyan felejthetetlen alakításaival, mint amilyeneket egyebek mellett a *Pacsirta*, a *Mici néni két élete* vagy a *Hattyúdal* című filmekben nyújtott, talán még nagyobb sikereket érhetett el, mint a 2. világháborút megelőzően. A kommunista kultúr-diplomácia pedig egyedülálló eredményként könyvelhette el az egykori színészkirály hazacsábítását. Felesége és nagyobbik lánya – elszegényedve – végleg Argentínában maradt. Páger hazatéréséről hetekig cikkezett az emigrációs sajtó. Életének emigrációs szakaszát lezáró utolsó perceit Fercsey János örökölte meg talán legmegkapóbban a *Délamerikai Magyarság* hasábjain:¹⁵

„A titokzatos induláshoz senki se jött ki. Csak Kerecsendi-Kiss Márton szikár alakja tűnt fel az indulás előtt. Kijött, hogy utoljára lássa régi barátját, akihez az emigráció emlékei fűzték. De Páger már körülveszi a követség személyzete. Lehajtott fejjel olyan köztük, mint egy rab. A kézfogásra már nem kerülhet sor. Páger Antal már odaát van a vasfüggöny mögött.

Páger megöleli feleségét, aztán elbújik a zöld szemüvege mögé. Az ajtóból még egyszer visszaint, aztán fáradtan baktatva halad a gép felé. Félúton hirtelen megáll, és kutatva néz a teraszra, ahol ott áll régi munkatársa, Kerecsendi-Kiss Márton. Karjait széttárva kiabál valamit feléje, de már elnyeli szavát a motorzúgás. Vajon mit

akart mondani barátjának, aki az utolsó pillanatig megpróbálta visszatartani a végzetes úttól?

A motorok feldübörögtek, egy emigráns dráma végén a függöny legördült. Páger Antal búcsút intett családnak, barátoknak, közönségnek, és elindult egyedül azokhoz, akik elől tizenkét évig menekült.”

JEGYZETEK

- ¹ *Mestersége színész*. 1. rész: Páger Antal. Televíziós műsor, 1986.
- ² Molnár Gál Péter: *A Páger-ügy*. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1988.
- ³ <http://www.szineszkonvytar.hu/contents/p-z/pagerelet.htm>
- ⁴ Marschalkó Lajos: *Ének a búzavirágról – levél Páger Antal után* c. írása. Hídfő. Hungarian Week, 1956. szeptember 25.
- ⁵ Marschalkó Lajos: *Tiszaeszlár – a magyar fajvédelem hőskora*. Magyar Nemzeti Könyv- és Lapkiadó Vállalat Rt., Debrecen, 1943.
- ⁶ Páger Antal többek között 1944. március 19-én egy ilyen matinén adta elő Kiss Ferencsel a – Marschalkó Lajos szerint – álneven Páger által írt *Merre felé* c. antibolsevista dialógot. Ugyanekkor – 1944 tavaszán – készül el a Páger ellen később szintén vádpontként felhasznált „Én is hadicélpont vagyok?” feliratú, Szennik György által készített plakát, amelyen Páger Juliska látható egy amerikai bombázó alatt leszakadt kézfejjel. Pontosán soha nem derült ki, hogy Páger tudtával vagy jóváhagyása nélkül készült a plakát.
- ⁷ Dr. Enyedi Sándor: *Magyar színészek és színészet Dél-Amerikában*. Nyelvünk és Kultúránk, 2004/4., 77–79. o.
- ⁸ *Összeállítás Páger Antáról*. Múlt-kor, MTV1, 2007. december 14.
- ⁹ <http://makohirado.hu/hirek/szines/2013/01/24/pager-antal-aki-ketszer-is-sztarra-valt.html>
- ¹⁰ Kerecsendi-Kiss Márton: *Vallomás a népről, szerelmes ecsettel*. Magyarok Útja, 1950. április 5.
- ¹¹ Halász Bálint: *Páger Antal élete legendák nélkül*. In: A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetei 8. – Emlékezés Páger Antalra. Szerk.: Tóth Ferenc, Keresztény Értelmiségiek Szövetségének makói csoportja, Makó, 1992.
- ¹² <https://www.nemzetiregiszter.hu/uruguay-i-magyar-otthon>
- ¹³ http://axioart.com/tetel/pager-antal-1899-1986-kossuth-dijas-szinmoversz-festmenye_1311897
- ¹⁴ <http://www.szinhasz.hu/budapest/60695-szetszort-csillagok-murati-szeleczy-es-pager-a-szinesmuzeumban>
- ¹⁵ Fercsey János: *A hazatelepített Páger Antal története*. Délamerikai Magyarság, 1956. augusztus 31.